

Gillis Dorleijn
Wiljan van den Akker

**de
geboorte**
van de
moderne
poëzie in
Nederland
1900-1940

een
nieuw
geluid

Inhoud

<i>Proloog</i>	23
1. DE GEBOORTE VAN DE MODERNE POËZIE	25
1. Poëzie: een ronde, volvlezige meid	25
2. Ouwe rhetor. Fi donc...!	27
3. Tachtig alom	31
4. De hoofdrolspelers	34
5. De constructie van een revolutie	38
6. De kracht van Tachtig gemeten	41
7. Dichters van dezen tijd	45
8. Moderne poëzie en de paradoxale logica van de vernieuwing	48
9. De literaire ruimte als kader	51
 <i>DEEL I. TACHTIG: DE HOOFDPERSONEN</i>	 57
2. HERMAN GORTER, DICHTER VAN MEI	59
1. Een nieuwe lente en een nieuw geluid	59
2. Een poëet van de bovenste plank	64
3. Mijn stem brandt in mij	67
4. Poëzie van het fiasco	71
5. Fascinatie voor de poëtische paradox	74
3. KLOOS ALS CRITICUS	77
1. De literatuurbijbel: veertien jaar literatuurgeschiedenis	77
2. Diepe sentimenten, machtige passies: Kloos over Perk	78
3. Alles maakt kabaal: Kloos over Schaepman	82
4. Een zich zelf niet bewuste God: Kloos over Gorter	84
5. Drie mokerslagen	87

4. KLOOS ALS DICHTER	89
1. Machtig visionair dichter	89
2. Een Klooscanon	90
3. Al naar mijn kunstnaars-wil	93
4. Nauw zichtbaar	97
5. Strategisch spel	101
5. HÉLÈNE SWARTH, ONZE EDELSTE DICHTERES	105
1. De door gans Keutelland vermaarde Thérèse Pielewiet	105
2. Swarth en Perk	108
3. Tussen Gids en Nieuwe Gids: de ‘ouderwetse’ Swarth	111
4. De strijd om Swarth	113
5. Swarths adapties aan Tachtig	116
6. Een geboren symbolist of iemand die zich blootgeeft aan allen?	118
6. FREDERIK VAN EEDEN: TACHTIGER, MINDER DAN TACHTIGER	123
1. De witte waterlelie: dubbelzinnig vignet	123
2. Eeuwige zuivering is schoner dan ontroering	125
3. Passieloze passie	127
4. Een lied van smart	129
5. Zuiver-poëtische en onzuiver-novellistische extase	131
6. Een mooi vers tegenover een plank vol proza	134
7. ALBERT VERWEY, VAN LYRICUS TOT DIDACTICUS	139
1. De jonge Tachtiger	139
2. O Man van Smarten	143
3. De redenerende dichter	146
4. Albertje in de mast: het begin van Verweys carrière	148
5. Ambitie en strategie	153
6. Het boek van Kind en God	157
7. Nieuwe gedichten	160

8. BIBBEREN IN WOORDEN. GORTERS VERZEN	165
1. O nieuw getijde dat is nu	165
2. Vernieuwing, nieuwlichterij of gewoon een grap?	169
3. Een bloem in het kwadraat	172
4. Maar ik kan het toch niet zeggen	174
5. De heete kussen der Sensatie	179
6. Voor de weinige lui die er iets van begrijpen	184
7. De Sensitieve Verzen: icoon van de risicovolle vernieuwing	187
<i>Intermezzo I</i>	189
9. TACHTIG ALS AFZETPUNT	191
1. Model voor het moderne auteurschap	191
2. Twee geloven: het confessionele spanningsveld	194
3. Autonomie-plus	197
<i>DEEL II. AFWEER, TEKORT EN AANPASSING: DE CONFESSIOELE CIRCUITS (1896-1918)</i>	199
10. POËZIE: DE VERLOREN DOCHTER VAN HET PROTESTANTISME	201
1. De kunst om de kunst? Neen, de kunst om Gods eere!	201
2. Ons Tijdschrift: bescherming van onze jongeren	204
3. Een christen-dichter uit de niet-orthodoxe hoek	205
4. Onze Eeuw: de moderne tijd én de onzienlijke werkelijkheden	210
5. Literatuur en evangelieprediking	212
6. Soevereiniteit in eigen kring	215
7. Het mancovraagstuk	218
8. Het nieuwe acceptabel maken	222
9. Interne legitimaties	227
10. Een radicale opstelling en een principieel debat	229
11. EEN WERELD ZONDER SCHOONHEID WARE OOK GEEN WERELD GODS: PROTESTANTSE POSITIES	235
1. Reorganisatie, professionalisering en differentiëring	235
2. God is ook een Tachtiger: radicale accommodatie	240

3.	Provocatie en breuk	242
4.	Radicaal conservatisme: de wens om niet modern te zijn	244
5.	Tweeërlei norm: Kunst als Kunst en Christendom als Christendom	247
6.	De dichter is van godswege een paria	250
7.	Toenemende openheid naar buiten toe	253
8.	De goddelijke schijn over de aarde: integratie van autonome kunst en christelijke ethiek	255
9.	Blijvend spanningsveld	257
12. ZO ARM, ZO BITTER ARM AAN ROOMSE DICHTERS. DE KATHOLIEKEN TUSSEN PROTECTIE EN ASSIMILATIE		263
1.	Ontsmettingsovens	263
2.	Protectie tegen de moderniteit	266
3.	Negeren en aanvallen	269
4.	Contra 'de autonomie der kunst'	272
5.	Culturele katholieken	274
6.	Katholieke opgang via Tachtig	276
7.	Het te-kort der katholieken	279
8.	Schenkt, Poëzie, den moeden pelgrim kracht	282
9.	Water bij de wijn	286
10.	Verdere assimilatie van de modernen	288
11.	Heidense tempel met een rooms kruis	290
13. EEN EIGEN LITERATUUR. DE CONTOUREN VAN EEN KATHOLIEK LITERAIR CIRCUIT		295
1.	Een eigen tijdschrift voor de moderne katholieken	295
2.	Geen gothiekers maar MODERNEN	297
3.	Katholiek, maar geen katholiek dichter	300
4.	Modernist met rooms profiel	303
5.	Een rooms dichter met moderne trekken	305
6.	Wending naar het levensbeschouwelijke	307
7.	Een nieuwe orde	309
8.	Disciplineren en bekering	311
9.	Diversificatie	314

<i>Intermezzo II</i>	317
14. HOE NU VERDER? HET PARADOXALE ERFGOED VAN DE VERNIEUWING	319
1. Dubbelzinnig autonoom erfgoed	319
2. Groeiende literaire ruimte	322
3. De erfenis van Tachtig opgeëist door Tachtig	324
4. Orthodoxie en progressie	328
5. Opnieuw contra De Gids	331
6. De marges van de literaire wereld	333
7. Literaire journalistiek	336
8. Relativering van de hoge kunst	338
9. Hoe nu verder?	342
 <i>DEEL III. STABILISERING, UITBOUW EN MACHTSGREPEN</i> <i>(1900-1918)</i>	 345
15. POËZIE IS MEER DAN SCHOONHEID. DE POËTISCHE WERELD VAN VERWEY EN ZIJN VOLGELINGEN	347
1. Lenige twijgjes naar het heilig licht: mysterieuze verten en onvermoede dieptes	347
2. Concrete gestalten, abstracte dichterlijke waarheden	355
3. De eeuwigheid zelf te zijn in de aardse dagen	359
4. Poëtisch spel van liefde tussen twee die evenaardig zijn	363
5. Uitzonderlijke dichters in een kring van ingewijden	369
16. DE NIEUWE STRIJD. VERBREIDING VAN POËZIEOPVATTING BIJ VERWEY EN ZIJN BEWEGING	375
1. Poëzie als zingeving	375
2. In het strijdperk voor het geloof in Poëzie	378
3. Openbaring via het beeld	380
4. Samenwerking der kunsten voor een betere maatschappij	383
5. Synthese: "saam eenzelfde doch elk haarzelfs plan"	385
6. De kunstenaar: een bij die honing maakt	387
7. De onverbrijzelbare vorm	389

17. DE NIEUWE NORM. ALGEMENE VERRUIMING VAN POËZIEOPVATTING	395
1. Een onderzoek naar de maatschappelijke betekenis van literatuur	395
2. Kunst, een onberekenbare waarde	397
3. De Gids op zoek naar verruiming en verdieping	399
4. Introductie van een zeer modern dichter	403
5. De Zanger aller mensen-zielen	405
6. Schar ten, kracht der toekomst?	408
7. Literaire anarchie tegenover algemeen-menselijke kunst	411
8. Afrekening met het eigen decadente verleden	414
9. De nieuwe norm: contra decadentie, pro synthese	416
18. AUTONOMIE-PLUS: DE NIEUWE ORTHODOXIE EN HAAR RISICO'S	419
1. Drie pijnpunten	419
2. Sceptis tegenover pretenties maar pal voor de autonomie	420
3. Het tendenstaboe	422
4. Onverenigbaarheid van geloof en kunst	425
5. Verzet tegen confessionele annexatiepogingen	428
6. Kunst als geloof	431
19. DE LIJN! DE LIJN! WAAR GAAT ZE HEEN? DE DRANG TOT CLASSIFICATIE	435
1. De literaire wereld staat in het teken der critiek	435
2. Literatuur-geschiedenis van de tijden-zelf met een cameraatje	439
3. Een classificerend criticus aan het werk	442
4. Andere indelingspogingen	445
5. Classificeren is oordelen	447
6. Classificatie en strategie	449
20. MIDDELMATIGE EN BELANGRIJKE DICHTERS. CLASSIFICATIE EN LITERATUURPOLITIEK	451
1. Gericht offensief	451
2. Middelmattige dichters	454
3. Belangrijke dichters	456
4. Tegen slechte poëzie en onbevoegde keurmeesters	460
5. Twee concurrenten van De Beweging op hun plaats gezet	463

6.	Classificatie, strategie en het collectieve literaire geheugen	465
7.	Collectieve inrichtingswerkzaamheden van de literaire ruimte	469
21. DE DICHTER DIE NA TACHTIG DE ALLEREERSTE PLAATS BEKLEEDT: P.C. BOUTENS		475
1.	Een der schoonste gedichten die ik ken	475
2.	De enige in-zichzelf-volledige Dichter van dezen tijd	478
3.	‘Goede Dood’: het lied dat de essentie ervaarbaar maakt	480
4.	Hommage en imitatie	483
5.	Boutensbesmetting	487
6.	Omnium consensu: de allereerste plaats na Tachtig	491
7.	Andere ‘grote dichters’	494
8.	Aan de top van de dichterscanon	496
9.	Consensus en dissensus	498
22. AANVALLEN OP EEN REPUTATIE EN BLIJVENDE FAAM		503
1.	Het belang van grote namen	503
2.	Ketterse aanval en verdedigingsmechanismen	504
3.	Van edelste dichter tot uitvaagsel	506
4.	Zelfprofilerende aanval	509
5.	Partijdigheid	514
6.	“Ik ben mij bewust een geduchte reputatie aan te tasten”	517
7.	Adhesie	520
8.	Distantie	522
9.	Veranderend beeld	524
10.	Gewijzigde consensus, blijvende faam	526
23. HET JAAR DER DICHTERS ALS MEDIUM VOOR NETWERKVORMING		531
1.	Een pretentieloos en onvolledig overzicht van de nieuwste Nederlandse dichtkunst	531
2.	Motto’s die een poëtische pretentie verraden	533
3.	Een kring van gelijkgezinden	535
4.	Drang, droom, verlangen, derven	537
5.	Zachtjes zingen in de schemering	542
6.	Het wezen slaken in ons zingen	549

7.	Het oude herhalen en het tegelijk vernieuwen	553
8.	Correspondenties: netwerkvorming via referenties, motto's en opdrachten	557
9.	Bibliofiel netwerker en organisator	560
10.	Een Vlaams dichter in het netwerk opgenomen	564
11.	Een spontaan gedicht van licht	566
24. HEDENDAAGSCHE DICHTERS. EEN GENERATIE DIE NAUWELIJKS DOORBRAK		569
1.	Diffuus beeld van een nieuwe generatie	569
2.	De alexandrijn als kenmerk van een nieuwe versfactuur?	571
3.	Een kopgroep van nieuwelingen zonder kenmerkend label	573
4.	De selectie van <i>Nieuwe dichtkunst</i> : bijval en felle kritiek	577
5.	Ongeoorloofde oude en nieuwe retoriek	578
6.	Bilderdijs onmogelijke eerherstel	580
7.	Moderne dichtkunst is conservatief en tuchtvol	583
8.	Geslaagde profilering van een retorisch dichter	588
9.	Verweys repressieve steun	591
10.	De precaire kwestie van de retoriek ambigu benaderd	593
11.	Strategisch verraad	596
12.	Vormrijke generatie zonder naam	598
<i>Intermezzo III</i>		601
25. HET DWARSSCHIP VAN DE LITERAIRE KERK		603
1.	Een apart segment	603
2.	Socialisten en confessionelen	604
3.	De socialisten: poëzie als bron, middel en doel	607
<i>DEEL IV. POËZIE ALS MIDDEL, BRON EN DOEL: DE SOCIALISTEN (1894-1937)</i>		609
26. OP SOCIALISTEN, SLUIT DE RIJEN! POËZIE ALS WAPEN IN DE STRIJD		611
1.	Die taaie rooie rakkers	611
2.	Gebruikspoëzie	616
3.	Verwijzingen naar de actualiteit	619

4.	Groot is de macht van het lied	622
5.	't Socialisme zal heerlijk klinken!	626
27. CONTOUREN VAN EEN SOCIALISTISCH LITERAIR CIRCUIT		631
1.	Socialistisch sonnet	631
2.	Socialisme is het nieuwe literair	633
3.	Profilering als uiterst modern antibourgeois auteur	635
4.	Kritiek op burgerlijk zwabberende partijgenoten	638
5.	Concurrentie in het socialistisch circuit	641
6.	Socialistisch-literaire schermutselingen	644
7.	Het direkte arbeiders-sentiment?	647
8.	Rode media	652
9.	Een eigen literatuur	654
10.	Legitimering van en kritiek op de eigen oogst	659
11.	De onvervangbare culturele waarde der dichtkunst	662
28. WAT MOET DE POËZIE DOEN IN ZULK EEN TIJD? DE PLAATS VAN DE KUNST IN DE SOCIALE BEWEGING		669
1.	Beschavingsinitiatieven	669
2.	Rode sympathie bij welgesitueerden	671
3.	Het is nog nauwelijks tijd van zingen	674
4.	Voorhoede van een proletarische literatuur	678
5.	hoon, hoon nog deze veel te schone poëzieschool!	680
6.	Onze lippen geplooid ten nieuwen groet	684
29. DE RODE SCHOOL DER POËZIE		691
1.	De worsteling met het tendenstaboe	691
2.	Contra "tendenz-knoeiers"	693
3.	Alle grote dichters zijn "tendenz-dichters"	696
4.	Een nieuwe wereld en een nieuwe held	702
5.	Helden en dichters	705
6.	De veralgemening van de verbijzondering	709
7.	Socialistische positionering in de literaire wereld	712
8.	De schoonheid als eis	716
9.	"Zoo klink' een lied"	719

<i>Intermezzo IV</i>	725
30. 'DE BLOEI DER NEDERLANDSCHE POËZIE'. VERANDERINGEN IN DE LITERAIRE WERELD VANAF 1914	727

1. Het selectieve geheugen van de literaire wereld	727
2. Nieuwe en oude namen: verzuilde tijdschriften	730
3. Nieuwe en oude namen: neutrale tijdschriften	733
4. Poëziekritiek in andere media	740
5. De hoge poëzie en haar bedreigingen	743
6. Een publieksdichter bewonderd en verguisd	745
7. De sacrosancte poëzie: strijd en protectie	749
8. <i>Toch</i> is de Nederlandse dichtkunst de beste van West-Europa	754
9. Het dichterschap als maatschappelijke waarde	757
10. Nieuwe geluiden, oude patronen	761

<i>DEEL V. NIEUWE GELUIDEN, OUDE PATRONEN (EERSTE WERELD-OORLOG-CA. 1940)</i>	767
---	-----

31. ZOEKEN NAAR EEN VERSREGEL IN DE OORLOG. DE RESONANTIE VAN DE BUITENWERELD IN DE LITERAIRE RUIMTE	769
--	-----

1. Die gil, die gil!	769
2. Oorlogs-pakketten!	772
3. Oorlog, schrijft gij ook uw strofen?	777
4. Dichter of politiek activist?	782
5. Vlaams poëtisch activisme	786
6. Vlammen van loutering	788

32. DE OORLOG INGEKAPSELD IN POËZIE	795
-------------------------------------	-----

1. Ringmuur van vertroebelde geruchten	795
2. Een eindeloze film: de oorlog gemedieerd	798
3. Pralend schoon verlies: de oorlog in sluiers	804
4. Zingende soldaten ten gericht ontboden	811

33. HET ANDERE EN HET EIGENAARDIGE. ETNISCHE PROFILERING IN DE WERELD VAN DE POËZIE	815
1. Antisemitisme, vrouwelijkheid en mannelijkheid	815
2. De “Joodsche ziel”?	821
3. Etnisering: regio, natie, Vlaanderen	827
4. De ziel van het zwarte ras	830
5. In ’t Oosten is de mensheid kind geweest	835
6. West meets East	838
7. Bedreigde minderheden	843
34. ZWANEN EN LELIJKE EENDJES. VROUWELIJK DICTERSCHAP, MANNELIJKE VISIE, GENDERMIX	845
1. Gendermix	845
2. De muze: een man met vrouwelijke eigenschappen	849
3. Masculiene distantie tot feminiene gevoelsontboezeming	854
4. Vrouwen die op vrouwen lijken	857
5. Niet eender toegerust	860
35. POËTISCHE CAMOUFLAGE. OVER HOMOSEKSUELE (VER)DICHTKUNST	867
1. Verboden Lust	867
2. ’t Hunkeren naar teerheid van een jongenshart	870
3. De homoseksuele constellatie	876
4. Dit fluisterpijpend lied	878
5. Moeizame esthetische waardering voor het homoseksuele	882
6. Wie dorst zijn bateloze schoonheid laken?	885
36. DE JONGSTE NEDERLANDSE DICHTKUNST. HOE EEN LITERAIRE WERKELIJKHEID IN SAMENSPEL VORM KRIJGT	889
1. De contemporaine poëzie in kaart brengen	889
2. Costers keuze	893
3. Classificatie en strategie	895
4. Humanitaire afzonderlijken	901
5. Moderne Vlamingen	906

6.	Jonge katholieken	913
7.	Moderne concurrenten	918
8.	Dichters die het niet redden	924
9.	De zo juist historie geworden literatuur	927
37. AVANT-GARDE? MODERN NEOCLASSICISME!		931
1.	Wazig beeld van de nieuwe generatie	931
2.	Avant-garde?	932
3.	Halfslachtige jongeren	936
4.	Rooms en rood onbehagen	939
5.	Tussen uiterlijke moderniteit en een goed ouderwets vers	941
6.	Terugkeer tot de tucht van het regelde vers	945
38. DE NIEUWE ORDE EN NIEUWE MODELDCHTERS		953
1.	Persoonlijke verwerking van poëtische invloeden	953
2.	Leopolds vingerafdruk	958
3.	Wie anderen bespreekt, bespreekt zich zelf	962
4.	Leopold, legende of <i>minor poet</i> ?	966
5.	Benauwde hysterie van stopverf-proza: het Gidsconflict	969
6.	Falende poging tot leiding	973
7.	Ieder zijn Leopold	976
8.	De inlijving van Paul van Ostaijen	981
9.	Verborgen in kunstige doorschijnendheid	985
39. DE JAREN DERTIG: BEDREIGDE AUTONOMIE		993
1.	Leopold lezen in de kantine: autonomie onder vuur	993
2.	Tegen de collectieve verering van de autonome poëzie	995
3.	'Sierpoëzie' en 'bastaardpoëzie'	1000
4.	Forumpoëzie	1003
5.	Geef die rotzoo striem op striem! Engagement en poëzie	1007
6.	De verantwoordelijkheid van de autonome schrijver	1012

40. NIEUWE ZAKELIJKHEID EN POËZIE: AUTONOMIE OP HET SPEL	1021
1. Een nieuwe generatie in “de eeuw der nieuwe zakelijkheid”	1021
2. Poëzie der ironische en cynische ontluistering	1026
3. “Den heelen dag zit ik aan de Remington”	1027
4. “Ik heb alleen een groote gramfoon”	1032
5. De Nieuwe Amsterdamse School	1037
6. Verzakelijking bij oudere dichters	1040
7. Achter de cynicus zit de lyricus verdoken	1045
41. HET SPEL WORDT TOT EEN NIEUW FIGUUR GEVOEGD	1049
1. Nijhoff als model	1049
2. Waarover wil je dat ik schrijf?	1052
3. En nochtans moet het woord bestaan dat met u samenvalt	1056
4. Herbronning van ‘autonomie-plus’	1061
5. Zwaar weer op til	1063
6. Oorlogsgedichten	1066
7. Tradities en vernieuwing	1071
<i>Epiloog</i>	1081
42. SAMENSPEL	1083
1. In memoriam Tachtig	1083
2. Aanpak	1085
3. Groei, differentiatie en institutionalisering	1090
4. Kleinschaligheid	1096
5. De auteur in de openbare ruimte	1099
6. Verzuiling en ontzuiling: naar een algemene literatuur	1103
7. Steeds weer nieuwe dichters van deze tijd	1109
WOORD VAN DANK	1115
NOTEN	1117
KERNCORPUS TIJDSCHRIFTEN 1900-1940	1170

BIBLIOGRAFIE VAN PRIMAIRE LITERATUUR	1171
BIBLIOGRAFIE VAN SECUNDAIRE LITERATUUR	1233
PERSOONSNAMENREGISTER	1251